

Маключенко В.І.

Образ Г.Сковороди в романі Василя Шевчука "Предтеча"

Глибокий слід на ниві української культури і науки, літератури і мистецтва полишив філософ і просвітитель, поет і музикант Г. Сковорода. Його непорочне і чисте життя, його самотнє творчість викликали в одних подив і захоплення, в інших – невдоволення і наклепи. Десятки відомих у науці вчених досліджували філософські погляди, поезію і прозу Г. Сковороди, багато письменників зображували його у художніх творах. Серед них особливе місце належить роману "Предтеча" визначного українського письменника Василя Шевчука. Епіграфом до роману стали відомі слова Г. Сковороди "Світ ловив мене та не впіймав". Але важко погодитись із думкою, яка висловлювалась у працях деяких радянських вчених, що це лише світ панів, всіляких визискувачів, церковників-мракобисів. Нам думается, що скоріше - це світ диявола, світ безбожний, лихий і підступний, який прагне на людину накинати сіті. Висловлюючи свої думки-тривоги, своє життєве і філософське кредо, Г. Сковорода писав:

Булава і скіпетр сяє,
Рано вставши, - слава злая,
Серце сповнене тривоги,
Руки зв'язані і ноги.
Як минути сіті? (1).

Чи не ці сквородинські рядки наштовхнули на думку В. Шевчука створити оригінальну композиційну побудову твору? Вона складається з дванадцяти розділів, названих сітями, і кожна з них по-своєму зваблива і спокуслива.

Багато уваги приділяє В. Шевчук становленню Г. Сковороди як поета і музиканта. Його художні смаки і уподобання формувались під впливом народних дум і козацьких пісень, які співали по всій Україні сліпі кобзарі і лірники. Зачарований пісенною народною творчістю і багатющим українським фольклором, Г.Сковорода сам навчається співати, грати на сопілці, флейті, скрипці, бандурі. Він співає в церковному хорі, учиться в Чорнуській початковій школі.

У II пол. XVII і I пол. XVIII ст. духовне життя в Україні було на піднесенні. Майже кожне село мало свою школу, де вчителювали дяки. Школи засновувались також при монастирях. Арабський мандрівник Павло Алепський, який відвідував Україну в II пол. XVII ст., зазначав, що всі козаки і селяни письменні і навіть діти-сироти знають грамоту. Можливо, це і до деякої міри пербільшення, але залишається безперечним той факт, що загальний стан грамотності серед українських селян і козаків справив велике враження на уважного іноземного спостерігача.

Вагомими скарбницями знань були бібліотеки. Вони існували не лише при монастирях, але й будинках приватних осіб. Для бібліотек виписувались книги і часописи з-за кордону. У багатьох бібліотеках були книги з історії, географії, математики, астрономії, медицини, права.

У полі зору В. Шевчука перебуває діяльність Києво-Могилянської Академії – могутньої ріки інтелекту. Вона продовжує залишатись головним освітнім та науковим центром не тільки України. У ній навчаються юнаки з Петербурга і Москви, Білорусії і Польщі, Молдавії і Румунії, Болгарії і Сербії. Саме у цей славетний навчальний заклад завдяки своїм неабияким здібностям вступає Г. Сковорода. Він поринає у вир студентського життя, старанно вивчає різноманітні науки. Навчання в Академії, подорож до Угорщини, Німеччини та Словаччини розширюють його інтелектуальні обрії.

Чимало сторінок роману присвячено становищу України, яка потрапила в тяжку московську неволю. Нищилися її давні права та свободи, скасовано гетьманщину.

Лише за царювання Єлизавети Україна добилася права знову обирати гетьмана. Ним став брат чоловіка імператриці К. Розумовський. За його правління гетьманщина переживала впродовж невеликого періоду "золоту осінь" своєї автономії.

Але зовсім іншими були погляди на українське питання цариці Катерини II. Вона була переконана, що найбільш розумним і ефективним є уряд, заснований на абсолютистських

засадах і позбавлений таких “феодальних реліктів”, як особливий статус окремих земель. Звідси її негативне ставлення до української, а також лівонської та фінської автономії. “Ці провінції, - казала вона, - слід русифікувати. Це завдання було б легко здійснити, призначивши губернаторами людей розумних. Коли у Малоросії зникнуть гетьмани, треба зробити все, щоб стерти з пам'яті їх та їхню добу” (2).

В.Шевчук зображує Катерину II як злого, жорстокого і підступного ворога. За її велінням у 1775 р. було зруйновано Запорізьку Січ, вогнище самостійницьких прагнень. Звістка про цю подію так вразила Г. Сковороду, що він “...весь онімів, і тільки думка сумною чайкою кружляла в небі над запорізьким Великим Лугом і квила скорботно й жалібно. Він розумів, був певен, що це кінець, що більше не буде Січі, як і гетьманщини та Слобідських полків. Віднині скривджений не знайде в світі правди, кріпак не кине панові слова про грізну помсту, а юнаки не будуть марити подвигами своїх дідів і прадідів. Забрали душу, вийняли” (3).

З великим болем роздумує Г. Сковорода про долю рідного краю. Для нього Україна – Прометей прикутий, якому щодня роздубовують криваві рани. Г.Сковорода вважає, що за неї можна боротись не тільки шаблею. Є книги, наука, мудрість, яку викувувало людство серцем кращих своїх синів від мудрих еллінів до Прокоповича. А що на світі сильніше од мудрості!

В романі яскраво зображено епізод, коли Г. Сковорода за допомогою великих зусиль допомагає визволитись із боргової поміщицької ями козакові Брусу. Сина волі вражає байдужість односельців, нащадків славних лицарів, до долі свого ближнього. Але їхні серця ще не остаточно зачерствіли. Під впливом гнівного слова поета вони, як один, стають на захист скривдженого.

Глибоко усвідомлюючи значення історичного минулого в системі виховання, В.Шевчук устами Г. Сковороди закликає людину знати, шанувати і любити історію свого народу, бо така людина живе не вік, а стільки, скільки її народ, її земля, її країна. Минуле – скарб наш, коріння, жили, що напувають нас земними со-

ками, і без них ми не розів'ємося і повсихаємо. Минуле нас згуртовує, дає сили долати труднощі, а ще - надію, і, мабуть, - це найголовніше і найпрекрасніше.

Не обминає автор своєю увагою огидної сторінки нашої історії – яничарства. Г.Сковорода осуджує перевертнів, які застрягли на півдорозі, свого цураються, а до чужого ще не дотяглись. Усе хороше на своєму місці та в своїй мірі, і все те красне, що є природне, чисте і не-підробне.

Г.Сковорода болісно шукає істину, змагається зі своїми сумнівами і ваганнями, постійно нарікає на несправедливість тогочасного суспільного ладу. Його формула - жити в убогості, але багатим бути душевним миром, піддається кпинам, бо для панів і підпанків найголовніше – чини, мастки, гроші. Вони не можуть зрозуміти мудреця, дивака і віршника, що йде шляхом не велелюдним, а важким, тернистим, властивим його душі. Спростовуючи плітки та клеми, що поширювалися довкола його імені, Г.Сковорода дотепно і розумно висміює своїх супротивників. Він закликає пізнати самого себе, свою природу. На його погляд, все зло йде від того, що ми в театрі світу беремо роль не за природою нашою, а якомога більшу і важливішу. Звідси один пастир, що не відповідає своїй посаді, наробить стільки шкоди, що й п'ять достойних не зможуть виправити.

Значне місце відводиться в романі розвінчуванню фарисейства і лицемірства. Релігія з її величними храмами, вражаючими обрядами, священиками в дорогому одязі була дуже привабливою. Але не всі служителі культу жили за законами Божими, не всі були милостиві та безкорисливі, як Христос. Часто-густо їх турботи були спрямовані лише на задоволення власних потреб. На словах вони шанували Закон Божий, але серцем були далекі від нього.

Розмова Г.Сковороди з намісником Троїце-Сергієвої Лаври отцем Кирилом засвідчує, що священики, прикриваючись євангельськими словами, прагнуть обдурити парафіян. І це ті, що “денно і нічно у храмах моляться і безперервно барабаняють у псалтир. Церкви будують, монастирі, каплиці. Бредуть поклонниками в Єрусалим. З обличчя святі, а

в серці найбеззаконніші. Честолюбці, звідники немилосердні і нетерпимі" (4).

За свої переконання Г. Сковорода неодноразово зазнавав переслідувань з боку церковних мракобісів. Він змушений був покинути викладання поетики в Переяславському і Харківському колегіумах, оскільки його просвітительська концепція моралі суперечила офіційно-церковним догмам. Коли ж Сковороді запропонували прийняти сан чернечий, що відкривало б дорогу до високих церковних посад, він рішуче відмовився поповнити собою велику кількість фарисеїв.

З великою насолодою читаються сторінки роману, присвячені істинній дружбі Г.Сковороди з учнем М. Ковалинським. Михайло для нього – найжаданіший друг, найбагородніший скарб, найдорогоцінніший, найулюбленіший, багатший за царів усього світу (5). Г.Сковорода прагне стати для нього проводирем і світочем, засіяти його весняну душу зерном мудрості і любові. У листі до М. Ковалинського він пише: "Я так тебе полюбив, що, якби ти навіть став моїм ворогом, я б не міг би ненавидіти тебе. Постійно перебуваєш ти перед очима душі моєї, і про що б хороше я не думав, і що б я не робив, мені здається, тебе я бачу лицем в лице. Ти мені являєшся, коли я лишаюся на самоті, ти мій супутник і товариш, коли я на людях. О, коли б можна писати так само багато, як і мислити!" (6).

У бесіді з М. Ковалинським Г. Сковорода висловлює думку, що щасливе майбутнє в республіканському ладі, який буде країною любові, дружби, праці. Велике братерство, спілка співдружності людей, об'єднаних за покликанням і за стремлінням – ось що таке республіка, яка прийде на зміну царства темряви.

Уже будучи хворим, в останній рік свого життя, Г. Сковорода відвідує М. Ковалинського в с. Хотетово на Орловщині, дарує йому частину своїх рукописів.

В десятому розділі книги В. Шевчук стверджує, що в кінці свого життя Г.Сковорода заперечував Біблію, шкодував витрачених на неї найкращих років. Ми не поділяємо поглядів автора, оскільки вважаємо, що Книга Книг була для Г.Сковороди настільною книгою, джерелом його творчості, джерелом знань. Адже неда-

ремно у його системі - це третій символічний світ, поруч "великого світу" – Всесвіту і "малого світу" – людини.

Творчість Г. Сковороди дала плідні результати, позитивно позначилась на дальшому розвитку освіти, науки і культури. Ґрунтуючись на народній культурі, церковних традиціях і шкільній освіченості, вона послужила для створення нових культурних цінностей. Тарас Шевченко згадував, що він переписував твори Г.Сковороди. І безперечно, має рацію письменник, називаючи Г. Сковороду предтечею Шевченка (7).

В. Шевчук написав високохудожній твір, який допомагає читачеві краще пізнати життя і творчість Г. Сковороди – "першого розуму нашого", першого українського мислителя-філософа і письменника світового рівня.

Література:

1. Шевчук В. Григорій Сковорода. – К.: Радянський письменник, 1969. – С.19.
2. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1991. – С.157-158.
3. Шевчук В. Цитов. праця. – С.252.
4. Там же. – С.107.
5. Григорій Сковорода. Сад пісень. – К.: Веселка, 1983. – С.152.
6. Шевчук В. Цитов. праця. – С.146.
7. Шевчук В. Предтеча. – К.: Радянський письменник, 1982. – С.3.
8. Проблеми екології рідного краю: Навч. Матеріали. – Тернопіль, 1993. – С.6-10.
9. Шевчук Л.Т. Основи медичної географії: Текст лекцій. – Львів, 1997. – С.105-110.